

Գլ. ԺԴ: Յաղագս չափաբերական վանկից
Գլ. ԺԵ: Յաղագս ոտիցն, թէ զի՞նչ եւ
բանի՞:

Գլ. Փ.Զ.: Յաղագս անուանց եւ բաժանմանը՝ ուղիղ։

Задачи: Задачи и условия

ԳԼ. ԺԼ. ՅԱՂԱԳ ԵՆթադատութեան

ԳԼ. ԺԹ: Յաղագս ենթադատութեան

թեան նորա: Հց. Զի նչ է Տաղլ: Պի. Տաղլի ի
գերահշուակ բանսատեղծութեանն սահմանի
բան բաղկացեալ սեռիւ, թուով, եւ դասակար-
գութեամբ ոտից շարազագեալ:

(የጊዜውን ትኩረም :

S. L. M.

Բ Ժ Տ Կ Ա Կ Ա Ն

22

ՓԱ. ԱԽՐԱՎՊԱՑԻՆ (ԳԵՂԱԳՆՈՐԾՈՒԹԻՒՆ)
Երկու երական ապացոյցք գոյութեան հայերէն հիմ
ըժշկական գրուածոց:

Բ. Եսաբրնթացէն գորաւորագոյն պապացոյց
կայ նոյն իշխան Գ. Ալբասպատինին մէջ՝ գոյութէեան
հիմքածիական դրութեանցու: — Կանապատոյն (Հուն-
վար, 1894, Էջ 2) թերեմասէին Ա. Մարտիրոսյանը այսպէս ասու:
«Եւ առաջեւալի ձեռագիրներէ ժողոված ըլլարա ցուցրեն-
լու համար թերուած վկայութէեանց վերջննն էր այս՝
“Այլ Տուրքուոր Թիսէ թէիչին դրբց յիշ և Նասուի-
նի” պատմակա եւ աղէկը Դիշի առջն և անելոց աւելցուացա-
էինք ի Դրան առաջեւան: «Եւեալ ի տառեալ թէ թէ
իրոք նոյնափին Դեղագրաց ժողովածոյ կար Նո-
ւուինի կոչմամբ յանուն Ձեսուի թէշկապատին,»
Սրբ Հաւաքածոյն (Գ. Ալբասպատինին) ի կարգու-
թը Դեղագրաց՝ մէջ էր ի բերե զային Նասուինին՝
առանձին վերագրառաւ, եւ անպահի կերպով՝ որ
ամեննեւին տեղի չի մար ինքնուրուն Նեղազու-
թական դրութէնու մի առեալ լինելուն զայ երկ-
րաբարութ Յիշեալ վերագրին է: Անեալ ցեղ ըս-
տի էլլու, որ է Յանու թէշկապատին Նասուիանան, նշով-
ի գործութան:

Հաւաքածոյն Ծ գիրը կը սկսի Ծափ (Ծխաֆ) կողման գեղասեակաւ, որ 26 (Ա.-Ի.Զ. Հմբ.) դիեպարտ սնին: Այսօն կը յայլուրէ Հարավա տևական, որը Տար է իրեն երկրաժնին սնակութ Առաջին բաժնին մէջ կան 37 (Ա. - Կ. Հմբ.) Դեղազիրը, որոց ՏԸՆ աւելին զան զան թշնամիութ ատուն կը կը: Են Անգամ աւանաւուած ուղի միան շունչն ին կավագութ դշաւակութ անոն: Խոչ երկրորդ բաժնին 39 (Ա. - Շ. Հմբ.) Դեղազիրենքն են յանուն Յեսուք առանձին հնագործութ գերաւածենն:

թէ այս վերջին 39 Դեղադիրք խմբվին Ենուա թշխն են, եւ թէ զանոնք հաւաքառացին մէջ առնոց Խօսքադիրք ամէնն ալ միահազար ի միում գոտքաթեան ամփոփան գտած է, յարնին կ'իրեւայ Հետեւեալ նշաններէն: 1. Դեղադրաց տողան՝ անիշխապէ վըրբարդն ից կը սկսի գրելով: «Յառաջ զտերկելի պանձիքն քբէք, որ պատ. . . . : Ազդ տեսած ենք առել տեղ կը այս ձեւով ալքնաւորութիւն յասկազած է այս Դեղադրաց եւեթ, որով ինչպիս եւ իր գեղագրոժախան գոտքաթեան նոր բժիշկն մի կը սկսի: — 2. Մինչդեռ Հաւաքած յիշին Դեղադրաց ամեն մասն սկիզբ նշանակուած կը գտնուի իրարացնչերը շնչող կամ Հնարող բժիշկն առնուն, 39 Դեղադրաց ամառու ու միջու սկիզբանամենքն իր գոտքաթեան չի գտնուի: Վըրբարդն մէջ անշանակուածէն իր զատ, ոչ Ենուեի եւ ոչ այլ ո՛ղ եւ իր թշչի, որին որոշակի կ'իմացուի թէ ամէնն ալ իրեն են, եւ իմաստադր զանոնք հնարուն գոտքաթեան մի մեջն իրեն անողոյ գումարութիւն տառ է, բայց նախինթացնանքն Համարդագերք այսուհետք: Նայելով Ենուեի ագդայնութեան, որ ինչպէս գտնուեք՝ ասորի էր, միտք է ենթատրէն թէ Խոսկանական սկիզբանիր արաբերէն ք. վասն զի նոյն լցուու կը զբէին սովորացր ժամանակն նաեւ ոչ - արաբացի բժշկապետ: Աստի ինընին կը հետեւի որ ազգային բժիշկ մի զանոնք իր մայրենին իր զարձանան է, իր հոգ Հաւաքառացին Խօսքադիրք, - եթէ չըսենք ըլլորովին անփոփի, - առանց մեծ փոփոխութեան առած է պահելով ըստ նախնական թարգմանութեան: ինչպէս տառակ: Ա. եւ Ա. Արաբապատիններէն առնուած համեմատանակ օրինակներէն թէ այս եղանակաւ պարուած էր աննոն նախամատ:

Ահաւասիկ նոյն գրեղադրաց քանի մի հա-
ասկոտըց, որցմէ կը տեսնալի աննոց ոճոյն ու լե-
զուին թէ Հնութիւնն ու վայելլութիւնն եւ թէ
մօրնակութիւնն ու նունալթիւնն:

Digitized by srujanika@gmail.com

Հմ ԿՊ. Չառաշ զերիկնելք պըրիզին զքենք,
որ տու աստիճանաց լաւագութեանք... . Առ սեբէսի
ասուն եւ որդ ինը կիրավուու եւ կարու, եւ զոլուն
ձեւ եւ ի սահ ած եւ ծեծ էւ քանչ եւուուրդ, եւ
այլ քար մի պահնուն ի զօրա, զիր ջար մէ առ եւ
ի քարենք մի, եւ զոր դիր որ յիսամի, եւ զազամ
ի յայտ չենք արկ... ի ոտք պատուի, եւ արկ ի ներ
շարաս... եւ քարախ... , ի բ կրասի գիր եւ բնդ
մեր եփի, որ քան զըսուսպ այլ թանձր լինի...
զիրուուն առ... . ի փիրուուն առանձր սահան
(Եղբ Կ-ը) ի ներ յաց. եւ երբ եփի ի դիր առ ի
կրասի եւ նոյուու ի թի արկ. եւ երբ պահնուն...
մըսեմն այս ենթու ու առ առ ի ներ եւ տուու

Հ մ Ա Զ . . . Առ սերեւելի աղջկ եւ հատուն եւ կորուտ փայտ գավակով, եւ ի հուէն արք եւ զրի ի սուրբ յանձնան եւ աս ի վեցը նուր, եւ խաչէ թնջորք տորթ եւ ապա քամէ, եւ առ շաբաթօն նուր, եւ դիբ պյուղան որ ենալի եւ գփանեն առ: Եւ ի հու հափառ որ պինդարն ինչ զուտան սերեւելի, գոյ արք յիշեն շարստ պինդուն որ ծուր ժամկէ զարարտ, եւ ապակա մք քացախուն եւ թնջուն եփի որ Թանձրանան եւ կափառ: Ապա թէ Մկ պյուղան (և-դ) վեցը, . . . գոյ ոչ շարստ մք անես եւ ոչ քացախ գաբերեց լուր մք մայն եփի, եւ համ պահէն որ թաճառ իմեն:

Հմբ Ա. . . Առ մուզ ինձոր եւ փայտէ քանիզ թղղոս եւ զիմուն սրբէ, եւ ապս անդոր ինձէ եւ զորոն ձեռօքք քամէ, եւ զիր ի վար որ պարզ, . . . արի ի պղիծ եւ աշար ի վերջ մն. գարդի լուր, եւ ընդ մեղմ եփէ . . . եւ ի դրդին անէն կամեցաւ ի ներ զարդի ջար, եւ թշչան եփէ ինչուր կամք . . . եւ յանձն արկ եւ երբ պիտին տուր . . . ի տան քամէն ինչի թիվի բան դրան, եւ ընդելցոյ շաք երկու շուր խառնէն էնքր:

Հմբ Ա. Հարապ պահի, որ օգտակար է երբ ի սարսար սամական տարրեր մինչ եւ մատուցէ . . . եւ կը կը երբ երբ ի նրան թինէն ցամէն օգտ, . . . եւ թէ արեն շարժի ի մարմն նազեցն . . . Առ մուզ մեծապատ եւ իսխոս թթու, եւ զարուց յաման մի թափէ եւ ձեռօքք մնէն եւ քամէ ի կոսուն պարզ, . . . արկ ի պղիծ եւ աշար արկ ի վերջ եւ ընդ մեղմ եփէ . . . երբ պիտին տուր . . . ի տան քամէն ինչի քամք դրան:

Հմբ Հ. Առ մուզ նուռն . . . գանկոց մի կորես եւ ոչ գանկ ի յինք հասուցանն . . . բարսկ կոսուն պարզ . . . արկ ի յաման եւ ան ի վերջ շաքար . . . եւ զիր ի կամք եւ ընդ մեղմ եփէ . . . եւ կամքան կոր կամք . . . Առ մուզ մեծ պի որ շաքար առան նուռն, բարսկ մի համան ի ներ, զիման ջուր եւ զարար մն արս . . . Առ մուզ ընպէտի կամք առան նուռն, առ նուռ մուց, կոր ձեռօքք եւ քամք . . . եւ եփէ որ ի շրջ բառնէն մէկ մնայ բառն շաքրի . . .

Հմբ Ե. Առ աղիսակ խաղան նոյն իր կտոր եւ արկ ի վերջ չուր, եւ ի կամք դիր եւ ընդ մեղմ մնէն . . . եւ ապս քամէ . . . եւ կեց հանդար որ մայ երկու լիոր եւ յաման արկ ու պահէ, եւ երբ պիտին տուր . . . ընդելցոյ շաք երկու շուր խառնէն, թէ պիտ համ, թէ տուր:

Հմբ Ա. Առ աղիկ գամնիզիր եւ զիմուն հան ճէն, եւ զիր ի սուրբ պատկ արկ, եւ ընուր ի վերջ հայրաց որ զիմուն ծածկ, եւ ի կամք դիր եւ մէկ անց ի վերջ բարսկ, եւ ի կամք ի վար ու եւ կոսուն բամէ, եւ պայլուցը ի յաման արկ եւ ընդ մեղմ եփէ, որ ի շրջ բառնէն մէկ բարսի նոյն . . .

Հմբ Գ. Ա. Առ համան թութ, ծեծէն զիմուն քամէ . . . եւ ուուրբ պատկ արկ եւ կոմիզ եփէ ցուր ի հետ նոյն, եւ ապս ի վար առ ի կամքէն, եւ առ ի յոյց թթու զրդէ, եւ առ եփան զիր եւ համան ու զարպան մեղմ, զամնէն, յանիս խառնէն, եւ պայլուցը ի կամք դիր եւ ընդ մեղմ եփէ ցուր յերթին մէկ մնայ . . .

Հմբ Ճ. Ա. Առ շաքար որչափ պիտին եւ մանդրէ ի քարդէն մէ, եւ առ ի վերջ օվկինաթիւնն եւ վերջ իլը, եւ ապս անու որ միասնակ ընդ պարար, եւ ապս ի յօժան պահէն մէ, եւ ի կամք դիր եւ ընդ մեղմ եփէ, եւ զիմունը հետ առ, եւ յարդի ջուր . . . եւ կամք մնաթ զարար, ի յեն առ. եւ կոմիզ եփէ ցուր որ ի վերջ ըընդանդ դադրէ, եւ ապս յաման արկ եւ պահէ . . .

Հմբ Ճ. Ա. Առ մեղմ եւ մեղմին շաք երկու շուր խառնէ ի ներս, եւ եփէ . . . ես . . . մու ի կամք դիր որ տաք հենայ եւ նուռնաց որ, եւ ապս ի զամ առ: Եւ թէ հովանութիւն մարդոյ համան շինս, երբ եփէ կամանա, համէն ած ի ներս, իլը մի գարսէն եւ զիմանի եւ պահէ . . . Առ մուզ կորին եւ ուուրբնուն մարդոյ համան զուգսէն համէն մի ածէն, զինք մն արս . . .

Որչափ որոշ եւ յայտնի է Հատակատորոցս իրարու հետ լեզուական նոյնութիւնն, նոյնափ

պայծառ կ երեւայ անսնց լեզուին աւելի կամ նուռ չափով տարբերին Գ. Ափրապաստին մ'յլ Դեղաբարց լեզուէն: Այս նոյնութիւնն ու տարբերութիւնն ըստ ինքնան պէազ չունի ապարուցութեան: Ասկանուուցերով պատեհան միջոց մատակարարել՝ առիթ որ հանդիսի ի մասնարու վիասարաբար միեւնոյն նիւթով զբարոց գրուած ծառաց լեզուի կողմանէ նոյնութիւնն ու տարբերութիւնն, զայ Հատակատորոց օրինակ առնավ, կը զուցինք որ ամէնէն աւելի դիրքաւ կը յաջուի բուզարաբար միեւնոյն նիւթով զբարոց գրուած լեզուական բառեւ ու բայցարութեանց:

Հատակատորոց մէջ նիւթովն (գեղարդուգութեան) վերաբերեալ երեք կերպ բառք ու բացարարութիւնը կան մատարութեան արտանի. 1. ոռոր, 2. այս եւ մատաւանդ՝ ընդ հուշ, 3. խւար, ինչու, իւլի, ըստ եւ այլ նմաններ, որը հիման նմանութիւնը ի իրեն նմանական լեզուական նոյնութիւնն 39 գեղարդաց Յեւսէտի, եւ տարբերութեան ասնց լեզուին յայլ գեղարդաց Գ. Ափրապաստինն: Ասնց մէջ 12 անդամ կրիտուած է բառն ոռոր, իրեն ջին, մաքուր, ուղինիկ. — 4 անդամ ևպէ, եւ 25 անդամ՝ ընդ կը, իրեն՝ յեղմ, կամաց, համար, կամկէկ, այսինքն բառքն ոռոր, մոր եւ ընդ կործածուած եւ ամէն անդամ որ առիթ եւ կած է նոյն նմանկութեամբ բառի մը կիրապարութեան. — նոյնինքն առանց բացառութեան միւլ բառն առն մէկ, միշտ ինչու եւ այլ նմաններ ի գործ ածուած են:

Յիշտակակեալ նորպէի բառք կը գտնուին այլ պիլ եւ գեղարդաց մէջ ալ, բայց ոչ նոյն անհանութիւն, եւ մատաւանդ՝ ոչ անհանութիւն, ու առանց բացառութիւնն, իւ յայսմ է պապացուրթեան զիմանու գործութիւնն: — Այս գրութիւնն ապացուցմէն յարտագոյն եւս կ'երեւաց եթէ 39 գեղարդիր համամատունն անսնց նախրնմաց 37 (Կ.՝ ԿՊ.՝ ԿՊ.՝) կ'եղարդաց հետ, ողը՝ ինչ պէս տեսանք միեւնոյն գեղարտեակին իր վերբերին, — սակայն եւ այսպէս ասնց (37ին) մէջ ոռոր բառն ոչ երեք ի կիր արկեւտ է. մոր եւ ընդ կը ու ուղին կը տեսնուին, այլ երեք մատաւած ուղարկուած, փիկ այնը նըս գործածուած է. իսկ ինչու եւ նմանեաց տեղ՝ միշտ դրուած է գնչւ, եւ այն բառն անդամ կրիտուելվ:

Բառերու միջացաւ պայեւաց գեղարդաց յեզուական նշնութիւնն ու տարբերութիւնն ինձանու զիմանու գործն առանց պատկին մանակ զիման համար են, ու ուղինան գերաւա կը գործածէ: Այս երբ բառն մի կամք պայիսի անսակ բառը տեսնուին իրաւու կը համ մօսուր ու զիմարդաց մէջ համը եւ նկատել զայ իրեւու զիմանու անդամական շամն թէն այն զիմարդիր ինչ նա միւլ եւ զիման գրէ, որ տարբեր է յայու գործաց որ միա սովորական բառեւու կը բացարաբար նոյն իմաստն, եւ այս եղանական հատականել թէ պին անսունդ բառերով զեղագիր առնաւած են յայտնիսի հայ գեղարդական գրութիւնն, որս լեզուն նոյն չէ այլց լեզուի հետ:

¶ Երջ կու տանը Գեղագործութեան Հաստածոյն, որ չափէն աւելի յերկարցաւ առաւելլու պէս պատճառու խնդրոյ Հաստածոյն լինելոց Գլխարտապահնին, եւ ու եթէ յաստու աշխատափորթին մասի գրի (Ամերակալամաթօթ), ինչպէս ավել բարբար կը կարծուի: Այս կարծիքը լիով Հաստածու տերը հանուր կը յաւելունք ասաէն նորին ի Ամասիացի բժշկական անուանին ի Հաւաքառ աշխին ի քանուուն մի գեղագիտին, որ Եթէ շատ պատասխանի վկայութիւն է մեծի Համբաւութ հմտութեան զրոյ անդստանի ի սիզարանէ կը վայելէ մեր մի շնորհաւուն բժշկաց բժիշակութ: ասկայս միտուաս մայս ամենաքարոզաւ եւ անհերթ մասցաց է առաջը զարդ գույքու կը: Ամերականին իւլ յաստուկ գործիքն աշխալուն: Վասն զի՞ որոշ կ'երեւայ նոր Դեղու քրին սկզբանալութ նեւնը՝ թէ այլ բժիշկն մի մուծած է զայն ի Հաւաքառ աշխին, յարում գասուած Ճափի տեսակին ի եղագարց կարգին մէջ Դր: Համարդարաւ:

Ծափ որ օգտէ միջայւղաւութեան եւ ծնկացցաւ ութեան, եւ լուծնու անձն՝ թշ՝ Արտաքի սուբկարդի որ վհան առնենքի եւ Խ-ի այլ ուժանութեան եւ ուժի բացաւ Աստուծուն. — Աս թրապան թ իւնչ շատաւ եւ մաստաւկ եւ ասիստ երկ երկ դրա շախտ ինչն դրամ, տալիք տան ինչն դրամ, շախտ տան զրամ, դրամարկ եւ շախտարկ կուս շախտ

չորս դրամ, բայց ան երկու դրամ, ազ եւ պորայ երկու երես դրամ. զոր ծեծելու է՝ ծեծէ, և զոր մազելու է մաշէ, եւ շափ արա ամիաւի կոփ շաք. ամէն զիշեր զիշէն վերու:

Նոյն գեղագիրն պահուած է նաև յԲ. Մաս-
սին երեքօտանմէին, որ է առել Գ. Անդրասանինի
համառակա ամբարտութեան մէջ: Եցաց թէ այս
ասոր սկզբնաւոր թիւն միւսէն տարբեր է այ-
նու որ ասոր մէջ Ամբողովամթ որպէս թէ անձամբ
կը խօսի, սպակոր հետեւանքն նոյն կը մայ, այս-
ինքն յայսն ետենակի թէ բառ այ. Ամբողով-
անին կը վլարիպիրի: Ապա ի եւ ոչ՝ ինչուն ա-
սոր սկզբը պիտի յիշատակւէր Ամբողովամթ այ
անձնն, մինչ իւր այլ ամենայն դեղաբարաց սկիզբ-
անի դրուում չէ: — Այս ըր մնան ու պահանջու-
թիւնն եւեթ իւր երեքն, մնացեալն գրեթէ նախ-
ընթացին հետ նոյն ըլլապատ:

Ըստ որ օգտվ միջազգաւոթեան եւ ծնկայաւոթեան, եւ լուծառման առեւ, զոր ես անարժան Ամբողջամաս քաջկ արարի, եւ օգտեց բազմաց Աստուծով: Առ Թրութ...:

Երեքմաններն Բ. Մասին ընթերցուածդյան
նման սկզբնաւորութեամբ Գեղագիր Մ'ալ Կայ նոյն
Մասին էք-յառ-իշ-առ-առ միջն մէջ որ իհ իք իրաքիզ
հաստատ վերաբդյան դրեւալքս Եւ այս և սկզբնաւ-
որութիւնն :

Անպիտան ծառայ Աստուծոյ Ամրովզաթո շինաց, որ պատակար է խիստ եւ պիտեւան ամենայն մասունքաւ:

Այսպիսեաց եւ ասանց նմանեաց վրայ ի վերջ
կըս բժշկական ձածոց միահաղոյն կը խօսիիք։

Q 2 D U 6 8 0 h Q h b T

ՀԵՂԵՐՈՒՍՏՆ
ԼԻՎԱԲԵՐԵ ՔԸՆԿԵՐԵ ԱԶԴՈՅԵՐԵ ԳԵ-
ԲԵՇՈՅԵՐԵ ՔՄԵՐԵՐԵՐԵՐԵ

Եկեղեցոյ Հայոց Նեկրօգույն յատակն զարդարող այլեւալ գերեզմանաբարերուն օրինակներէն սմանք՝ մենք արդէն մեր հրատարակեալ Ավոռոնյի Հայոց Պատմութեանն ու Տեղաբուժութեան մէջ զետեղած էնիք, հիմակ այլ յարմար դատած ենք՝ յիշեալ եկեղեցւոյն մէջ գտնուող միւս գերեզմանաբարերուն օրինակներն ապագրութեամբ ի լցոս ընթայել Ներկայիւս:

Այսպիսի գերեզմանաքարերն ու մայն
հայտառ եւ հայլեցու փորագրուած են, այլ
եւ կան որ լատին տառերով եւ լեզուով են, եւ
ունակ ալ անոնց մէջ խառն թէ հայերէն եւ
թէ լատիներէն. գերեզմանաքարերու ոմանց
ճականն ալ դրշմուած են աղոստ ականութեան
աստիճանի պէսպէս քանդակներ: